

förverkliga den katolska statens ideal, sådant det tecknats i 1927 års påvliga encyklika "Quadragesimo anno". Staten skulle byggas på ständerna, korporationerna, socialism likaväl som nazism fördömdes, den katolska teorin påstods på alla områden vara riktninggivande; det stora målet är att "bygga upp Österrike i Kristi anda" (Dollfuss). Till de extravaganser som utformades av landsflyktiga rikstyska metafysiker hörde satsen att Österrike efter Hitlers seger representerade det egentliga eller sanna Tyskland, "en oas, i vilken den tyska anden helt kan utveckla sig", en räddning från "den otyska preussiska andens gift". Med denna tyskhet-fantasi förmålades på ett idehistoriskt intressant sätt några drag i den gamla österrikiska ideologin, modererade efter det nya läget och förebådande den andra republikens mytbildning. Österrike borde ta upp "riksiden" genom att vara kulturell och politisk förmedlare, genom att i sig förena skilda strömningar i tid och rum, genom att förverkliga "Västerlandets", ibland rent av "människlighetens" idé. "Sammanlevandet med andra folk har gjort österrikaren mjukare, tåligare, mera förstående för främmande kulturer" (Dollfuss); Österrike är "det sista stycket västerland i världen", "den harmoniska föreningen av de världiga tankar som framsprungit ur kontakten mellan den antika kristendomen och den germanska andan", "den jordiska skuggan av Corpus Christi-mysticism" (Schuschnigg).

Skolboks författarna fick börja revidera igen — ofta möter samma namn på upplagor från kejsardömet, första republiken och diktaturen. Guds vilja, företrädd av det härskande partiet och fixerad i 1934 års författning, blir en kärnpunkt i undervisningen. Monarkistiska tendenser framträder inte, men Frans Josef blir vänligt behandlad, och man betygar "den respekt och kärlek som hans folk kände för honom". Demokratin förklaras ha blivit omöjlig därför att "socialdemokraterna även i denna svåra tid blott tänkte på att upprätthålla och förstärka sin maktställning"; nazismen måste förbjudas på grund av dess våldstendenser. Österrike har en mission, att förmedla och utjämna — dess bestånd är nödvändigt för Europa och världen.

Nazismens erövring av Österrike 1938 blev den tredje regimförändringen på tjugu år. Nu kom, jämte de från Tyskland utsända, en ny politisk krets inom landet till makten, medan den kristligt-sociala eliten fick följa socialdemokraterna till fängelser och koncentrationsläger. De partier i skolväggarna som särskilt berörde Österrike, stämplade Dollfussdiktaturen som "en terror utan like" och anklagade Schuschnigg för samverkan med "marxister och judar". Någon anledning att diskutera ideologin finns inte; Österrike (Ostmark) blev en del av Tysk-

land, de nazistiska idéerna härskande inom universitet och skolor.

Det Österrike som tillkom efter nazismens nederlag 1945 blev ett helt annat än det Österrike som uppstått vid sammanbrottet 1918. Att klargöra de allmänna sammanhangen bakom denna förvandling, att fastställa de historiska erfarenheter som lett till den är inte möjligt, men några antydningar må tillåtas. Österrike 1918 betraktades utom och inom landet som besegrat, Österrike 1945 ansågs befriat. Trots att österrikarna säkert till stor del mottog Hitler med glädje och tjänade sina nya herrarna lika väl som tyskarna i gemmen, var omständigheterna vid Hitlers inmarsch 1938 sådana att Österrike framstod som ett oskyldigt offer; även rikstyskarna anser sig som bekant i regel vara utan skuld till nazismen, men känslan av total oskuld synes i Österrike helt dominerande, och samma förhållning är vanlig ute i världen. Med detta följde en reaktion mot Tyskland som — liksom de segrande staternas order — gjorde varje tanke på anslutning orimlig. De stora österrikiska partiernas ledare hade i många fall kommit varandra närmare — genom det gemensamma hatet mot nazismen, inte sällan genom kamratskap i koncentrationsläger — och var tvungna till samarbete om självständighet skulle nås och den kommunistiska faran besegras; de hade till stor del blivit demokrater genom sina egna erfarenheter, och deras samarbete förstärkte demokratin och höjde dess prestige. Då statsfördraget kom till stånd 1955 och Österrike blev fritt var dess ställning som yttersta ickekommunistiska stat i öster på en gång prekär och betydelsefull och krävde samverkan inom landet och en skicklig balansgång. Ekonomin blev efter några år god, "det österrikiska undret" är kanske än mer påfallande än det tyska.

Därmed är åtminstone några förutsättningar för "den österrikiska idéns" nya blomstring angivna. Denna ideologi är i sin relativt sansade och rimliga form officiellt härskande; den har också avsatt egenartade produkter, märkanta i det politiska feltänkandets historia.

HERBERT TINGSTEN

Den andra

I mars 1963 var tjugufemårsdagen av den nazistiska erövringen. Med anledning härav ägde statliga, provinsiella och av partierna organiserade högtidligheter rum, ägnade minnet av nazismens offer: 2700 officiellt avrättade, 66 000 (av vilka 51 000 judar) mördade i koncentrationsläger, 350 000 stupade i kriget. De tal som hölls vid detta tillfälle, liksom vid tioårsminnet av befrielsen, 27 april 1955, uttrycker den officiella österrikiska ideologin under den andra republiken. De två stora partierna, folkpartiet och socialdemokratin, för vilka samregerandet redan blivit en tradition, uppträdde sida vid sida i parlamentet och provinsråden, och deras representanter gjorde förklaringar så likartade att någon skillnad mellan riktningarna i det väsentliga inte kan spåras. Austrofascisterna och austromarkisterna för tjugu år sedan hade blivit österrikare.

Österrike har, yttrade nationalrådets folkpartistiske talman Maleta, inte längre någon "osmält, obetvingad" (unbewältigt) histo-

ria. Den nazistiska erövringen betydde på lång sikt inte en undergång, utan innebar "det nya Österrikes födelse". Ty med denna erövring försvann den sönderlitenhet som försvagade den första republiken, "bristen på ett för alla medborgare gemensamt inre förhållande till staten". Nu har, under ledning av män som bekämpade nazismen och av den kastades i koncentrationsläger, demokratin blivit en hjärtesak för österrikarna, och partierna visste att deras tvister inte fick äventyra statens bestånd. Österrike har ställt "det gemensamma över det skiljande", lärt sig att älska sin stat och friheten (förbundskansler Gerbach). Samma bekännelse till folkstyrelse och samarbete gjordes från socialistiskt håll. Arbetsarna är beredda att "göra de största offer för denna stat", de har "först nu riktigt växt in i staten", heter det i en typisk manifestation. Med dessa demokratiska vittnesbörd förernas en tendens att se förstående, "historiskt", på det äldre Österrike, att glida förbi motsättningar,

republiken idé

att koncentrera det hat som stimulerar kärleken på det nazistiska skedet — då Österrike var oskyldigt.

Men till denna patriotism eller nationalism knyts andra föreställningar, med rötter i den Habsburgska statens ideologi. Österrike betecknas inte som gränsland, men i stället betonar man att det ligger i Europas mitt och att det genom sina erfarenheter är skickat att förmedla och försona i Europa. Österrike är, som Grillparzer skrivit, "måttfullhetens, utjämningens land". Med denna hänvisning slutade Maleta sitt tal, och den är typisk för den andra republikens förkunelse. Den i övrigt mer än vanligt innehållslösa nya national-sången har på denna punkt en antydning:

*Heiss' umfahdet, wild umstritten
liegest dem Erdteil du inmitten,
einem starken Herzen gleich.
Hast seit frühen Ahnentagen,
hoher Sendung Last getragen —
vielgeprüftes Österreich!
(Hetsigt omstritt, vilt befejdat,
slår det ännu, aldrig hejdat,
hjärtat i Europas mitt.
Höga syftens bördar bär du
sen din forntid: troget är du,
ofta prövat, evigt fritt!)*

I 1962 års skollag, liksom i flera tidigare bestämmelser under andra republiken, ges utförliga anvisningar om undervisningens mål. Skolan skall utveckla "anlagen för sedliga, religiösa och sociala värden liksom för värdet av det sanna, goda och sköna", heter det i en något floskylös formulering, och fostra ungdomen till goda medborgare i den demokratiska republiken. Egenartad är föreskriften att ungdomen skall lära sig förståelse för "andras åsikter i politik och världsåskådning" och få förmåga att "taga del i Österrikes, Europas och världens kulturella liv och i kärlek till friheten och freden" medarbeta i människans gemensamma uppgifter.

Vad som åsyftas är, enligt skilda inlägg från politiker och skolmän, att man skall förnya nationalkänslan och samtidigt ge den ett slags övernationell färg eller legitimation. Typiskt är ett tal av undervisningsministern Drimmel vid sk expertdagar i Reichenau 1960, där behandlingen av den senare historien i skolan ingående diskuterades. Kärnpunkten är att en österrikisk patriotism av tidsenligt snitt formades först under motståndet mot nazismen. Idén om "ett självständigt oavhängigt Österrike och om en österrikare som tror på sin andliga och materiella oavhängighet" växte fram; "det gemensamma lidandet under åren 1938-1945 bräde den österrikiska frihetsiden till full blomstring". Efter 1945 har österrikarna samarbetat i stället för att bekämpa varandra, och därigenom har "den österrikiska idén" förnyats.

Skolböckerna präglas av denna enighetens och toleransens förkunelse. Nationalitetsstriderna under kejsardömet berörs, men utan någon hård kritik av det Habsburgska väldet. Första republikens svagheter och svårigheter antyds, men den ses som en etapp på vägen mot något högre. "Inbördeskriget" före Dollfusdiktaturens upprättande får samma icke okritiska, men förstående och, kan det sägas, förlåtande behandling. Endast nazismens styre fördöms totalt, samtidigt som intrycket ges att så gott som alla österrikare avskydde nazismen. På detta sätt byggs grundvalen för en nationalkänsla som med jämnmod och icke utan stolthet ser på det förgångna — utom den närmast föregående regimen — och betraktar den andra republikens Österrike som kronan på ett mödosamt historiskt verk.

Men därtill kommer, under anknytning till Habsburgtiden, den övernationella linjen. Österrike behövs i sin osäkra ställning mellan öst och väst ovillkorligen fred, och dess mission är därför — och av allmänmänniska skäl — att verka för fred och folkförsoning. Till detta fogas föreställningen att österrikarna genom sina erfarenheter är särskilt skickade för detta värv. I ett grundläggande avsnitt i läroboken i samhällslära av år 1961 ("Gleiche Pflichten, gleiche Rechte") läses: "Österrikaren förvärvade genom blodsblandning och sammanlevnad med andra folk många goda egenskaper." Nu har folket övertagit den gamla statens funktion. "Österrikaren är en fredsälskande människa, kanske snarast för benägen till eftergivenhet. Han är vänlig i umgänge med andra folk och därför älskad över hela världen." På alla områden — natur, musik, konst — är Österrike en syntes.

Denna övernationella nationalism, förklarlig endast mot kejsardömet bakgrund, är i den officiella förkunelsen relativt anspråkslös. I privata uttalanden och skrifter stegras den till en självglorifiering (med en lätt maskering av ödmjukhet) som knappast kunde drivas längre. Österrikes idé, den österrikiska människan, Österrikes mission — ur dessa klischeer stiger tanken att landet och folket är världens salt, att österrikaren är den fulländade människan.

Jag skall blott ta några exempel ur det stora samplingsverket "Spectrum Austriae", utgivet med statsunderstöd 1957. Det bör betonas att nästan alla de många författarna är framstående intellektuella (professorer, tidningsmän, författare), att de inte kan anses representativa för den allmänna opinionen, men väl för en stor, något konservativt och traditionellt

I denna tredje artikel i sin Österrikserie skriver Herbert Tingsten om den andra republiken och om den starka nationalkänsla som föddes hos österrikarna under den nazistiska ockupationen. Det var under denna tid som idén om ett självständigt oavhängigt Österrike och om en österrikare som tror på sin andliga och materiella oavhängighet växte fram.

Bilden visar en affärsinnehavare i en av Wiens förstäder som borrar flaggan utanför sin butik i samband med frihetsfestligheterna 1955.

färgad grupp av bildade och att de citat jag väljer är typiska för tendensen i boken:

Naturligtvis drömmer man inte om ett nytt kejsarvälde, men det förgångnas storhet framhävs. "Tyskar, ungrare, tjecker... fick bakom de svart-gula gränsbommarna ett hem och ett fosterland som de aldrig mera kan uppnå." Nu gäller det att klarlägga vad det nya Österrike är och därmed att "ge den återvunna staten medvetande, tradition och idé". Det slås fast att det nya Österrike, liksom det gamla — vilket i realiteten tydligt identifieras med det tyskspråkiga Österrike — ej är en vanlig nationalstat; även det "lilla" Österrike får sin särprägel av sammanlevandet med andra folk. För Österrikes kultur är balansen, medellinjen, syntesen, förmågan att omfatta allt betecknande. I kapitlet om musiken beskrivs ett stycke av Mozart som "det mest sublima i den mest jordiska gestalt, det mest jordiska som fullkomlig avbild av det sublima. Andlighet inte som en rörelse bort från naturen, utan tvärtom som naturens egen väg till anden". Därmed är, fortsätter författaren, kanske svaret givet på frågan vad Österrike

egentligen är. Österrikes konst kan genom sin förmåga att sammanmälta bilden "det sista nödvändiga krönet på den europeiska byggnaden". Österrikes litteratur är lika så en syntes, en utjämning "des Welthaften und Naturhaften, des Universalen und Partikularen, Antiken und Christlichen, Romanischen und Germanischen, Abendländischen und Morgenländischen, Gewesenen und Künftigen". Wien är skickat att bli centrum för Europas medvetande "genom sin historiska uppgift att smälta samman olika nationella och kulturella drag".

Dylka fantasier om att representera allheten, mänskligheten, helheten eller dylikt var för inte ovanliga inom den nationella myt-

bildningen. Det är något samtidigt löjligt och gripande över deras framträdande i det äntligen ena lilla Österrike — i det romerska kejsardömet och dess Habsburgska arvtagares skugga.

HERBERT TINGSTEN